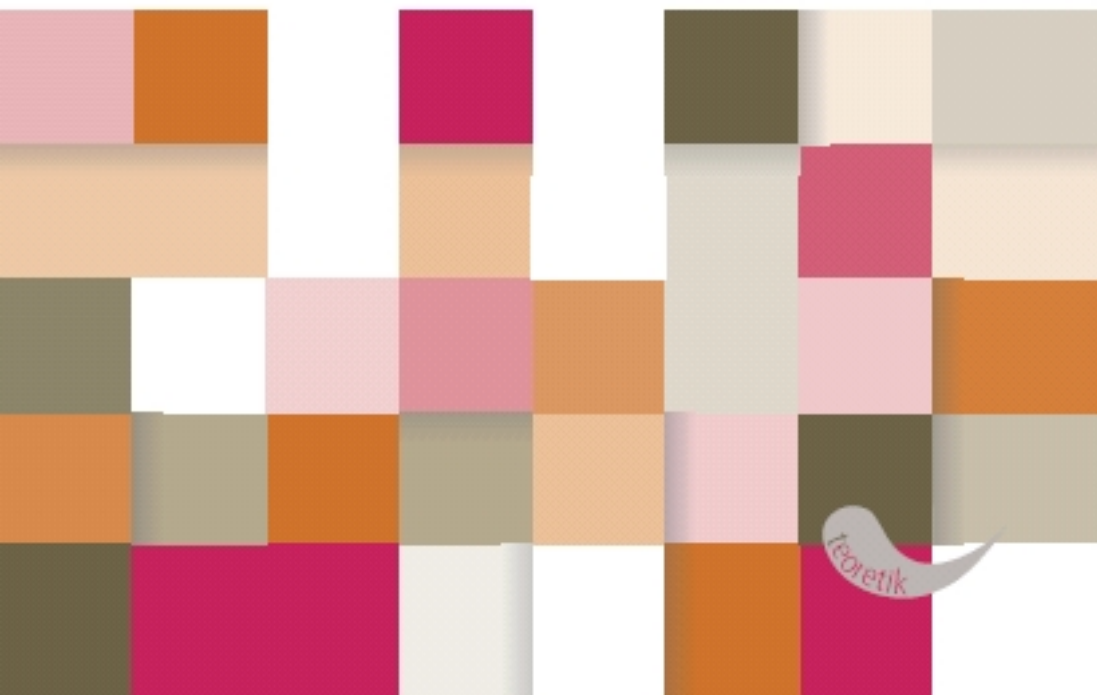

Renáta Šínová, Marek Juráš

Leges

Účastenství v civilním soudním řízení

teoretik

**ÚČASTENSTVÍ V CIVILNÍM
SOUDNÍM ŘÍZENÍ**

Renáta Šínová, Marek Juráš

ÚČASTENSTVÍ V CIVILNÍM SOUDNÍM ŘÍZENÍ

Leges

Vzor citace:

ŠÍNOVÁ, Renáta, JURÁŠ, Marek. Účastenství v civilním soudním řízení. Praha: Leges, 2015, 256 s.

Recenzenti:

Mgr. Jana Příbylová

Doc. JUDr. Petr Hlavsa, CSc.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Šínová, Renáta

Účastenství v civilním soudním řízení / Renáta Šínová, Marek Juráš. – 1. vydání. – Praha: Leges, 2015. – 256 stran. – (Teoretik)

ISBN 978-80-87576-78-6

347.921 * (437.3) * (4) * (470+571)

– účastníci občanského soudního řízení – Česko

– účastníci občanského soudního řízení – země Evropské unie

– účastníci občanského soudního řízení – Rusko

– kolektivní monografie

– srovnávací studie

347.9 – Občanské soudní řízení. Soudnictví [16]

Tato kniha vznikla za přispění projektu s názvem „Účastenství v civilním soudním řízení“, č. PF_2012_014, financovaného v rámci Studentské grantové soutěže vyhlášené Univerzitou Palackého v Olomouci.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2015 jako svou 179. publikaci.

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Jana Sladká Hyklová

Sazba a zlom Gradis

Tisk PBTisk, a. s., Příbram

www.knihyleges.cz

© Renáta Šínová, Marek Juráš, 2015

ISBN 978-80-87576-78-6

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AußStrG 1854	Außerstreitgesetz BGBl 208/1854, ve znění pozdějších předpisů.
AußStrG	Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen, ve znění pozdějších předpisů.
AZ	Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů.
BGB	Bürgerlichesgesetzbuch, ve znění pozdějších předpisů.
BytZ	Zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů), ve znění pozdějších předpisů.
CMP	Civilný mimosporový poriadok (legislativní záměr).
ČŘS	Zákon daný dne 1. srpna 1895 č. 113 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní), ve znění pozdějších předpisů.
CSP	Civilný sporový poriadok (legislativní záměr).
ČNB	Česká národní banka
DŘ	Zákon č. 280/2009 Sb., daňový řád, ve znění pozdějších předpisů.
EŘ	Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), ve znění pozdějších předpisů.
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
Evropská úmluva	Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících, ve znění pozdějších předpisů.
FamFG	Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, ve znění pozdějších předpisů.
FGG	Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, ve znění pozdějších předpisů.

GK	Гражданский кодекс Российской Федерации от 30. 11. 1994 N 51-ФЗ [<i>Graždanskij kodeks</i>], ve znění pozdějších předpisů.
GPK 1923	Гражданский Процессуальный Кодекс РСФСР с 1. 9. 1923 [<i>Graždanskij processual'nyj kodeks RSFSR</i>], ve znění pozdějších předpisů.
GPK 1964	Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11. 6. 1964 [<i>Graždanskij processual'nyj kodeks RSFSR</i>], ve znění pozdějších předpisů.
GPK	Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14. 11. 2002 N 138-ФЗ с изм. и доп., вступающими в силу с 3. 12. 2011 [<i>Graždanskij processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii</i>], ve znění pozdějších předpisů.
Harmonizační novela	Zákon č. 293/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, ve znění pozdějších předpisů.
IZ	Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů.
JŘS	Vyhláška Ministerstva spravedlnosti České republiky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů.
Listina	Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jakou součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
MajZ	Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů.
Newyorská úmluva	Vyhláška č. 4/1959 Sb. ministra zahraničních věcí o Úmluvě o uznání a výkonu cizích rozhodčích nálezů, ve znění pozdějších předpisů.
ObchZ	Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
OPS	Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, ve znění pozdějších předpisů.

OSP	Zákon č. 99/1963 Zb., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů.
OSŘ 1950	Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ve znění pozdějších předpisů.
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
OZ 1964	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
RegP	Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
SŘ	Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.
SŘS	Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.
SSP	Správny súdny poriadok (legislativní záměr).
UCPR	Uniform Civil Procedure Rules (Velká Británie) z roku 1999.
Úřad	Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových
Ústava	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.
VKŘ	Instrukce Ministerstva spravedlnosti č. j. 505/2001–Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, ve znění pozdějších předpisů.
VSÚ	Zákon č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
ZČNB	Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů.
ZKaT	Zákon č. 15/1998 Sb., o dohledu v oblasti kapitálového trhu a o změně a doplnění dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
ZKol	Zákon č. 2/1991 Sb., o kolektivním vyjednávání, ve znění pozdějších předpisů.

ZMed	Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci), ve znění pozdějších předpisů.
ZMPS 1963	Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.
ZMPS	Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém.
ZOK	Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích)
ZOR	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
ZPO	Zivilprozessordnung, ve znění pozdějších předpisů.
ZPorD	Zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komore daňových poradců České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
ZPr	Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
ZRŘ	Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů, ve znění pozdějších předpisů.
ZZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.
ZSM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.
ZSPOD	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
ZSS	Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů.
ZSZ	Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.
ZÚZSVM	Zákon č. 201/2002 Sb., o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, ve znění pozdějších předpisů.
ZVŘ	Zákon č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob.
Ženevská úmluva o arbitráži	Vyhláška č. 176/1964 Sb. ministra zahraničních věcí o Evropské úmluvě o obchodní arbitráži, ve znění pozdějších předpisů.

OBSAH

Obsah	9
Úvod	14
Kapitola 1 Procesní subjekty	19
Kapitola 2 Pojem účastenství v civilním soudním řízení	22
Oddíl 2.1 Historickoprávní souvislosti	22
Díl 2.1.1 Civilní proces v českých zemích do roku 1951	22
Díl 2.1.2 Občanský soudní řád účinný od 1. 1. 1951	25
Díl 2.1.3 Občanský soudní řád účinný od 1. 4. 1964 do 31. 12. 2000	28
Díl 2.1.4 Stručně k novelizaci OSŘ provedené zákonem č. 30/2000 Sb.	34
Díl 2.1.5 Vývoj procesního práva v souvislosti s rekonstrukcí práva hmotného a <i>de lege ferenda</i>	34
Oddíl 2.2 Legální definice účastníků nalézacího soudního řízení	35
Díl 2.2.1 Úvodem	35
Díl 2.2.2 Definice účastníků sporného řízení v OSŘ	36
Díl 2.2.3 Definice účastníků sporného řízení v zahraničních právních úpravách	38
a) Spojené království Velké Británie a Severního Irska	38
b) Francie	40
c) Německo a Rakousko	40
d) Rusko	41
e) Slovensko	43
f) Shrnutí	43
Díl 2.2.4 Formální pojetí účastenství v civilním řízení sporném	44
Díl 2.2.5 Vznik, trvání a zánik účastenství v civilním řízení sporném	47
Díl 2.2.6 Definice subjektů sporného řízení <i>de lege ferenda</i> – procesní strany	51
Díl 2.2.7 Materiální pojetí účastníků řízení v řízeních upravených v ZZŘS	53
Díl 2.2.8 Aplikační vztah dvou definic účastníků řízení v ZZŘS	55
Díl 2.2.9 Navrhovatel a jeho účast v řízení	56
Díl 2.2.10 Řízení, v nichž se aplikuje II. definice účastenství dle § 6 odst. 2 ZZŘS	58

a) Definice účastníků řízení v tzv. jiných řízeních	58
b) Definice účastníků řízení v řízeních rodinněprávních	64
c) Nesporná řízení, která je možné zahájit jen na návrh	69
d) Řízení o pozůstalosti	70
Díl 2.2.11 Vznik, trvání a zánik účastenství podle II. definice	71
Díl 2.2.12 III. definice účastníků řízení dle § 6 odst. 1 ZZŘS	73
Díl 2.2.13 Řízení, v nichž se aplikuje III. definice účastenství dle § 6 odst. 1 ZZŘS	74
Díl 2.2.14 Vybrané zahraniční právní úpravy účastníků nesporných řízení	78
a) Spojené království Velké Británie a Severního Irska	78
b) Francie	79
c) Německo	80
d) Rakousko	81
e) Rusko	83
f) Shrnutí	85
Díl 2.2.15 Účastníci opravných řízení	85
Díl 2.2.16 Účastníci jiných druhů civilního procesu	88
a) Smírčí a zajišťovací řízení	89
b) Vykonávací a exekuční řízení	89
c) Insolvenční řízení	90
d) Rozhodčí řízení	91
Oddíl 2.3 Význam pojmu účastník řízení pro teorii civilního procesu	92
Kapitola 3 Procesní subjektivita a procesní způsobilost účastníků řízení	97
Oddíl 3.1 Procesní subjektivita	97
Díl 3.1.1 Procesní subjektivita fyzických osob	98
Díl 3.1.2 Procesní subjektivita právnických osob	100
Díl 3.1.3 Procesní subjektivita založená zákonem	102
Díl 3.1.4 Procesní subjektivita zahraničních osob	104
Díl 3.1.5 Srovnání vybraných zahraničních právních úprav procesní subjektivity	104
Díl 3.1.6 Podmínka řízení spočívající v procesní subjektivitě účastníka	109

Díl 3.1.7	Závěrečné poznámky a procesní subjektivita <i>de lege ferenda</i>	115
Oddíl 3.2	Procesní způsobilost	116
Díl 3.2.1	Procesní způsobilost fyzických osob	117
a)	Úvodní výklady	117
b)	Právní regulace svéprávnosti nezletilých	117
c)	Procesní způsobilost nezletilých dle současné právní regulace	119
d)	Zahraniční právní regulace procesní způsobilosti nezletilých	121
e)	Nedostatky současné koncepce procesní způsobilosti nezletilých	125
f)	Procesní způsobilost zletilých omezených ve svéprávnosti	127
g)	Přiznání procesní způsobilosti nad rámec svéprávnosti	128
Díl 3.2.2	Procesní způsobilost právnických osob	129
Díl 3.2.3	Procesní způsobilost státu a územně samosprávných celků	132
Díl 3.2.4	Podmínka řízení spočívající v procesní způsobilosti účastníka	135
Díl 3.2.5	Procesní způsobilost <i>de lege ferenda</i>	138
Kapitola 4	Procesní společenství účastníků	140
Oddíl 4.1	Procesní společenství jako procesní institut	140
Oddíl 4.2	Vznik a zánik procesního společenství	143
Oddíl 4.3	Druhy procesního společenství	144
Díl 4.3.1	Samostatné procesní společenství	145
Díl 4.3.2	Nerozlučné procesní společenství	146
Oddíl 4.4	Procesní společenství z hlediska úvah <i>de lege ferenda</i>	156
Kapitola 5	Přistoupení a záměna účastníků řízení	159
Oddíl 5.1	Pojem změn v okruhu účastníků	159
Oddíl 5.2	Přistoupení účastníka do řízení	160
Oddíl 5.3	Záměna účastníka	165
Oddíl 5.4	Srovnání vybraných zahraničních právních úprav přistoupení a záměny účastníků	168
Kapitola 6	Hlavní a vedlejší intervence	171
Oddíl 6.1	Úvod do procesního institutu hlavní a vedlejší intervence	171

Oddíl 6.2	Hlavní intervence	171
Oddíl 6.3	Vedlejší intervence	175
Oddíl 6.4	Srovnání vybraných zahraničních právních úprav hlavní a vedlejší intervence	182
Díl 6.4.1	Spojené království Velké Británie a Severního Irska	182
Díl 6.4.2	Francie	183
Díl 6.4.3	Německo a Rakousko	184
Díl 6.4.4	Rusko	186
Oddíl 6.5	Hlavní a vedlejší intervence z hlediska úvah <i>de lege ferenda</i>	187
Kapitola 7	Procesní nástupnictví	191
Oddíl 7.1	Úvod do problematiky procesního nástupnictví	191
Oddíl 7.2	Univerzální sukcese a změna účastníka (dle ustanovení § 107 OSŘ)	192
Oddíl 7.3	Singulární sukcese a změna účastníka (dle ustanovení § 107a OSŘ)	197
Oddíl 7.4	Poznámka <i>de lege ferenda</i> nad institutem změny účastníka řízení	204
Oddíl 7.5	Srovnání vybraných zahraničních právních úprav procesního nástupnictví	204
Kapitola 8	Zvláštní procesní subjekty	208
Oddíl 8.1	Státní zastupitelství	209
Díl 8.1.1	Státní zastupitelství jako zvláštní procesní subjekt	212
Díl 8.1.2	Státní zastupitelství jako účastník civilního soudního řízení	217
Díl 8.1.3	Notifikační povinnost soudu vůči státnímu zastupitelství	221
Díl 8.1.4	Působnost státního zastupitelství v insolvenčním řízení	222
Oddíl 8.2	Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových.....	224
Oddíl 8.3	Rozhodci a stálé rozhodčí soudy	227
Oddíl 8.4	Insolvenční správce, subjekty insolvenčního řízení	228
Oddíl 8.5	Správce závodu a správce nemovité věci	230
Oddíl 8.6	Ke zvláštním procesním subjektům závěrem	232
Oddíl 8.7	Osoby zúčastněné na řízení a účastníci pro určitý úsek řízení	232
Oddíl 8.8	Postavení mediátora v civilním procesu	233
Závěr	235

Summary	238
Seznam použitých zdrojů	240
Tuzemské monografie a sborníky	240
Zahraniční monografie a sborníky	244
Články	244
Judikatura	247
Internetové zdroje	250
Právní předpisy	252

ÚVOD

Postavení účastníků v civilním soudním řízení, kteří se obracejí na soud s žádostí o poskytnutí ochrany svému ohroženému nebo porušenému subjektivnímu právu vyplývajícím ze vztahů soukromoprávních, považujeme za jednu z nejdůležitějších otázek civilněprocesního práva jako samostatného odvětví českého právního řádu. Civilní proces představuje soubor právních norem, které stanoví postup soudu jako státního orgánu a subjektů soukromoprávních vztahů, jejich úkony a vzájemné vztahy při poskytování ochrany porušeným nebo ohroženým právům. Již ze zásady římského práva *Nemo iudex sine actore!* (*Bez žalobce není soudce!*) je zřejmé, že průběh jakéhokoli soudního řízení ve věcech civilních je nemyslitelný bez subjektů, jejichž práva mají být tímto procesem ochráněna, tj. jejichž práva jsou jeho předmětem. S ohledem na současnou terminologii českého civilněprocesního práva označující tyto subjekty, s výjimkou rozhodčího řízení, za *účastníky*, tak můžeme přijmout závěr, že žádné soudní řízení ve věcech civilních nemůže probíhat bez účastníků. Účastníci řízení patří mezi základní procesní subjekty, jež jsou jedním z tzv. pojmových prvků civilního procesu. Uvedený význam účastenství v civilním soudním řízení a současný stav zpracování tohoto institutu v odborné literatuře a judikatuře českých soudů byly důvody k vypracování první ucelené monografie, kterou předkládáme nejen právnické veřejnosti, ale stejnou měrou laickému čtenáři.

Právní úprava účastenství v civilním soudním řízení je v České republice v současné době ve fázi částečné transformace, která následuje po předchozích dvou dekadách určitého provizoria. Společensko-politické události konce osmdesátých a počátku devadesátých let minulého století s sebou přinesly i řadu požadavků na změny právního řádu, jenž byl v předcházejícím období od začátku padesátých let vybudován na principech socialistického zákonodárství. Vytvoření demokratického právního řádu, k němuž začaly ihned na počátku devadesátých let dvacátého století směřovat veškeré legislativní snahy, předpokládalo i přepracování tehdejší koncepce civilněprocesního práva, jež se v mnoha směrech s moderním demokratickým pojetím tohoto právního odvětví výrazně neslučovala.

Ihned po společensko-politických změnách tak bylo třeba přijmout rozhodnutí týkající se další právní úpravy civilního procesu na území České republiky. Zákonodárce stál před volbou mezi dvěma možnostmi, a to zachováním tehdejší právní úpravy, jež byla obsažena v OSŘ, a jejím případným upravením cestou novelizací, a co nejrychlejší možnou přípravou kodexu zcela nového. S ohledem na historické souvislosti vypracování OSŘ a jeho koncepce založené plně na so-

cialistické ideologii byla z navrhovaných proklamována cesta druhá, tj. vypracování zcela nového kodexu civilního procesu. Avšak změna civilního procesu není myslitelná bez současné změny civilního práva hmotného, k jehož ochraně právo procesní slouží. Časová náročnost přípravy rekodifikace celého soukromého práva a následně pak civilněprocesního práva však v podstatě vynutila potřebu okamžitého (alespoň provizorního) řešení. Podstatou muselo být odstranění další existence některých ryze socialistických prvků v právní úpravě soudních řízení ve věcech civilních. V roce 1991 byla přijata velká novelizace OSŘ,¹ jež se pokusila o odstranění výše uvedených nežádoucích prvků a učinila určitý první krok k demokratizaci českého civilního procesu.

Ovšem až do současnosti nebyla, i přes nemalé pokroky v dané oblasti, rekodifikace civilního procesu dokončena. Proto jsme v úvodu hovořili o určitém provizoriu. Obecná právní úprava účastensství je tak v současné době stále obsažena v OSŘ, jež zůstává základním pramenem civilněprocesního práva na zákonné úrovni na území České republiky. Právní úprava je také obsažena v ZZŘS, který byl připraven v intencích tzv. harmonizace procesního práva s novým právem hmotným (přijetí OZ a jeho vstup v účinnost), zde však velmi kuse s velkým užitím norem OSŘ na základě jeho subsidiárního použití.² Na velkou rekodifikaci civilního procesu stále čekáme, v roce 2014 proběhla jen jedna schůzka komise, jež byla za tímto účelem Ministerstvem spravedlnosti sestavena a jmenována.³

Komplexní pojednání o účastensství v civilním řízení soudním tak vzniká v době jakéhosi provizoria civilního procesu. Na jedné straně ponechal zákonodárce právní úpravu nalézacího řízení sporného v OSŘ a na straně druhé vytvořil zcela nový zákon, který upravil řízení ve věcech nesporných a některá řízení sporná, jež však vykazují podstatné institucionální odchylky. Tyto změny současně doprovází platnost a účinnost OZ, který přinesl řadu změn v soukromém

¹ Zákon č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, s účinností od 1. 1. 1992.

² K tomu blíže viz JURÁŠ, Marek. Působnost civilněprocesních předpisů a příslušnost soudů po 1. 1. 2014. *Právní rozhledy*, 2014, roč. 22, č. 3, s. 88–94.

³ Viz Ministerstvo spravedlnosti. *Ministr spravedlnosti Pavel Blažek zřídil Komisi pro rekodifikaci civilního procesu* [online]. *Parlamentnílisty.cz*, 12. 4. 2013 [cit. 1. 9. 2013]. Dostupné na <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politici-volicum/Ministr-Blazek-Komisi-pro-rekodifikaci-civilniho-procesu-268723>>. Srov. také GRÍBKOVÁ, Petra. *Pět otázek pro JUDr. Romana Fialu* [online]. *právníprostor.cz*, 7. 4. 2014 [cit. 21. 2. 2015]. Dostupné na <<http://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/pet-otazek-pro-judr-romana-fialu>>. Viz též FIALA, Roman. *Rekodifikace civilního procesu* [online]. *právníprostor.cz*, 3. 6. 2014 [cit. 21. 2. 2015]. Dostupné na <<http://www.pravniprostor.cz/clanky/procesni-pravo/rekodifikace-civilniho-procesu>>. Srov. rovněž *Pokus o právní revoluci začíná* [online]. *cak.cz* [cit. 21. 2. 2015]. Dostupné na <<http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=13430>>.

právu, k jehož ochraně civilní proces slouží. Konkluzi pak představuje pojednání o účastenství v nalézacím řízení sporném a řízení zařazených v ZZŘS. Do konfrontace jsou v rámci naší publikace postaveny prameny soukromého práva – OZ 1964 a OZ a doprovodné zákony, jako je ZMPS. Stranou však nemůže zůstat ani pojednání o účastenství ve vykonávacím řízení a rovněž v právních disciplínách řazených k širšímu pojetí civilního procesu, kterými jsou rozhodčí řízení a insolvenční řízení.

Vědecký výzkum každého právního institutu pak musí přistoupit i ke *comparandu* se zahraniční právní úpravou. Účastenství v civilním soudním řízení, jak bylo výše naznačeno, je základním institutem každého právního procesu, neboť ten má vždy za úkol postupem určitých osob vyřešit otázky určitého předmětu. Není v možnostech vědy, má-li výsledek její práce být nosným podkladem čerpání srovnání, postihnout všechny zahraniční právní úpravy. Vhodným přístupem se však jeví použít za *comparandum* právní řády hlavních dvou právních rodin, které jsou sociogeograficky blízké českému právnímu prostředí. Výzkumu je tak zapotřebí podrobit jak zahraniční právní prameny založené na odkazu práva římského, tak ty postavené na původu anglosaského práva. Za zástupce druhé rodiny práva byla zvolena právní úprava civilního procesu ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, a to především pro socioekonomický význam monarchie v euroatlantické oblasti, jehož součástí je i skutečnost, že ostatní právní řády založené na zvykovém *common law* se vyvinuly z práva anglického. Kontinentální rodinu práva při výzkumu potom zastupují právní úpravy Francie jako významného člena Evropské unie, a především Rakouska a Německa, jenž jsou významným podkladem *comparanda* především z důvodů historicko-geografických reálií. Rakousko pro své historické spojení s českým právním prostředím a Německo pro svůj ekonomický význam ve středoevropském regionu a blízkost vztahů s českými zeměmi od raného středověku. Všechny představené státy mají společné to, že jejich právní vývoj byl po mnoho století konstantní, reagoval na agrárně-průmyslový pokrok, ale nebyl nikdy přerušen dlouhodobou socioekonomickou změnou státního uspořádání. Posledním státem, jehož právní úprava civilního procesu sloužila za předmět srovnání, je Ruská federace. Oproti zmíněným státům střední Evropy je naopak Rusko zástupcem států bývalého východního bloku, tedy oblasti, kde bylo státní uspořádání mnoho desetiletí zakonzervováno socialistickým zřízením reprezentovaným Sovětským svazem. Cílem komparace bylo na příkladu velmoci, která se musela podobně jako Česká republika po roce 1990 vypořádat se společenskými a ekonomickými změnami, zjistit, jakým směrem se vydal civilní proces v otázce účastenství v civilním soudním řízení. V neposlední řadě byla důvodem volby této právní oblasti absence srovnávací právní vědy české, jež by měla za předmět právní úpravu ruskou.

Výzkum je co do rozsahu zaměřen na širší pojetí civilního procesu. Hlavní pozornost je věnována právní úpravě účastenství v civilním soudním řízení nálezacím, a to jak sporném, tak nesporném a některých tzv. jiných řízeních, která jsou zařazena do ZZŘS.⁴ Na to navazuje pochopitelně pojednání o fakultativně navazujícím řízení vykonávacím, které odpovídá na otázky účastenství v této fázi soudního řízení civilního. Dále je výzkum zaměřen na účastenství v řízení smířcím a zajišťovacím. Vzhledem k širšímu pojetí civilního procesu je pak pozornost věnována účastenství v řízení rozhodcím a dále v insolvenčním řízení, které bývá řazeno k civilnímu procesu, přestože vykazuje řadu odlišností, které jej spíše pojí s právem hmotným. Vzhledem k řadě procesních ustanovení IZ, které upravují řízení u soudů civilních s jednotlivými instituty procesními, je podrobeno výzkumu i toto právní odvětví a je pojednáno o jeho subjektech a účastnících.

Představeny jsou jednotlivé instituty, které společně tvoří právní úpravu účastníků řízení. Na počátku studie je věnován prostor systematickému zařazení institutu účastenství v řízení v civilním procesu tak, že je pojednáno o procesních subjektech a jejich rozdělení na základní a zvláštní procesní subjekty. Vymezení obou skupin je pak systematicky zařazeno tak, že výklad o základních procesních subjektech je zařazen na samý začátek studie, když tak uvozuje vlastní pojednání o účastenství v řízení. Druhou skupinu pak vymezuje závěrečná část, která se soustředí zejména na objasnění jednotlivých zvláštních procesních subjektů, kdy z hlediska vzájemného vztahu k institutu účastenství je největší pozornost věnována postavení státního zastupitelství v civilním soudním řízení a potažmo v širším rámci civilního procesu. Jakmile je účastenství systematicky zařazeno do právní úpravy civilního soudního řízení, následuje analytický a teleologický výklad jednotlivých ustanovení OSŘ v platném a účinném znění, jejichž rozbor je doprovázen konstatováním stavu *de lege ferenda*. Jednotlivé pasáže pak doprovází syntéza poznatků ze studia zahraničních právních úprav. Úvodní část pojednává o úpravě legálních definic účastenství ve sporném a nesporném řízení, která mohou být zahájena na návrh nebo i bez návrhu. Navazuje rozbor právní úpravy procesních způsobilostí a řešení dílčích problematik vyplývajících z institutu procesní subjektivit a procesní způsobilosti. Dá se říct, že samostatným oddílem práce jsou pak kapitoly zaměřené na studium a výklad jednotlivých institutů spojených s účastenstvím v civilním soudním řízení, tj. hlavní a vedlejší intervence, společenství účastníků, změny a záměny účastníků.

⁴ Autoři jsou si vědomi toho, že pojem „jiná řízení“ není oficiálním pojmem pro druhy civilního procesu. Při jeho užívání vycházejí především z názvu hlavy IV. druhé části ZZŘS a také z faktu, že určitá skupina řízení na pomezí mezi sporným a nesporným soudnictvím existuje a není možné ji přehlédnout. V žádném případě však tato publikace neaspiruje na vytvoření pojmu „jiná řízení“ jako samostatného druhu civilního procesu.

Tato práce je první ucelenou syntézou, jejímž obsahem je výše civilního procesu, která upravuje účast subjektů práva v soudním řízení České republiky. Dosavadní stav komentářové a další publikované literatury je představován komplexními pracemi, jež mapují celý civilní proces nebo jeho odvětvové části. Aktuální stav české procesualistiky tak reprezentují souborná díla autorských kolektivů pod vedením Bureše a Drápala v nakladatelství C. H. Beck a pod vedením Davida v nakladatelství Wolters Kluwer ČR. Pokud jde o učebnice, nejvýznamnější soudobou publikací je nové vydání pražských autorů vedených Winterovou v nakladatelství Linde (2014). Za stále aktuální lze považovat brněnskou publikaci Stavinohové a Hlavsy a současně je nezbytné upozornit na novou publikaci pod vedením Svobody.⁵ Ve všech uvedených dílech je samozřejmě účastenství věnována pozornost, nicméně vzhledem k rozsahu a obsahu děl nemůže být této problematice určen takový prostor, jaký si může dopřát monografie. Proto je jejím hlavním cílem poskytnout podrobný rozbor problematiky účastenství, a to při studiu soudobých názorů v teorii zachycených nejen ve výše uvedených publikacích, ale i názorů uveřejněných v odborných periodických, a dále názorů praxe zprostředkovaných aktuální i předchozí judikaturou českých soudů, a to zejména judikaturou Nejvyššího soudu a Ústavního soudu České republiky.

Doufáme, že studie splní svůj účel a bude komplexní a přehlednou syntézou poznatků analýzy české právní úpravy účastenství v civilním soudním řízení z pohledu současného stavu právního řádu, stejně jako cenným vzhledem do předchozích dob stavu právní úpravy a přínosnou inspirací zprostředkovává komparaci se zahraničními trendy. Věříme, že následující řádky poskytnou cenný materiál odborné obci, stejně jako zodpoví praktické otázky laické veřejnosti.

⁵ SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. Praha: C. H. Beck, 2014. 464 s.

KAPITOLA 1

PROCESNÍ SUBJEKTY

Účastenství v civilním soudním řízení jako právní institut subsumuje teorie civilního práva procesního pod kategorií procesních subjektů. Považujeme tedy za nezbytné na úvod podrobit bližšímu rozboru obsah tohoto pojmu civilního procesu. Pouze zařazení institutu do širší systematiky právního odvětví může zahájit jeho komplexní a podrobnou studii. Důvody k zařazení spatřujeme zejména v problematickém vymezení *zvláštních procesních subjektů*. V oblasti teorie civilněprocesního práva nepanuje jednotný názor na postavení některých procesních subjektů vystupujících v určitých typech civilního soudního řízení. Tyto subjekty nemohou být bez výhrad označeny za základní, avšak jejich vymezení je počínaje Hegelem prosto pochybností.⁶ Než podrobíme bližšímu rozboru samotný pojem účastníků řízení, považujeme tak za vhodné objasnit, kdy se dle našeho názoru jedná o základní procesní subjekty, čili soud a účastníky řízení.

Pro dosažení definice procesních subjektů je nutné označení tohoto pojmového prvku civilního procesu nejprve podrobit jazykově gramatické analýze. Termín *proces* vychází z latinského *procedere*, které znamená postupovat. Můžeme jej tudíž chápat jako určitý *postup*, popř. i *vývoj*.⁷ Z právního hlediska je proces nazírán jako postup, jehož cílem je dosáhnout stavu, který je v souladu s objektivním právem.⁸ Tento cíl je realizován v právním řízení před státními, ve výjimečných případech i nestátními orgány,⁹ které jsou nadány rozhodovací pravomocí. Soubor zásad upravujících tento postup je označován za proces v širším slova smyslu. Právní normy, v nichž jsou tyto zásady zakotveny, tvoří prameny práva procesního.

Termín *subjekt* má svůj základ v latinském *subiectum*, náležejícím do pojmového aparátu gramatiky a logiky, a sloužil k označení toho, o čem vypovídal výrok.¹⁰ V právní terminologii je však pojem subjekt obecně užíván k vyjádření jedince v oblasti právních vztahů, tj. k vyjádření toho, kdo je v právních vztazích nositelem práv a povinností.

⁶ Jde o referenci k tzv. Hegelovu trojúhelníku v systému vědy. K tomu viz blíže *Abbildung der spekulativen Methode im Dreieck* [online]. hegel-system.de [cit. 25. 2. 2015]. Dostupné na <<http://www.hegel-system.de/de/v0methode-dreieck.htm>>.

⁷ ČEŠKA, Zdeněk. *Občanské právo procesní*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989, s. 23.

⁸ HORA, Václav. *Učebnice civilního práva procesního*. 1. vydání. Praha: Spolek čsl. právníků „Všehrd“, 1947, s. 9.

⁹ Např. před rozhodci a stálými rozhodčími soudy podle ZRŘ.

¹⁰ HURDÍK, Jan, FIALA, Josef, HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Úvod do soukromého práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 98.

Shrneme-li výše uvedené, dospějeme k závěru, že procesní subjekty jsou nositelé práv a povinností, kteří při respektování právem stanovených zásad realizují určitý postup, jehož účelem je dosáhnout stavu v souladu s objektivním právem. Je tedy zřejmé, že ne všechny subjekty, jež vystupují v civilním soudním řízení, můžeme považovat za procesní subjekty. V odborné literatuře procesního práva jsou tyto legální definicí rodem a druhem¹¹ pak zpravidla jednotně definovány jako subjekty, které svojí činností ovlivňují proces a jejichž procesní úkony směřují ke vzniku, změně nebo zániku procesněprávních vztahů. Hovoříme-li o subjektech civilního procesu, jedná se o subjekty vystupující v soudním procesu (řízení) vyplývajícím ze soukromoprávních vztahů dle § 7 OSŘ.

Shodný názor mezi odborníky civilněprocesního práva však již nepanuje při přesném vymezení konkrétních subjektů, které můžeme do kategorie procesních subjektů zahrnout. Není pochyb o tom, že *základními* procesními subjekty, které nesmí chybět v žádném soudním řízení ve věcech soukromoprávních, jsou soud a účastníci řízení.¹² Soud představuje v civilním soudním řízení subjekt, který je pověřen výkonem soudnictví, tj. projednáváním a závazným rozhodováním konkrétních věcí ochrany práv.¹³ K tomuto účelu je nadán pravomocí, jež obecně chápeme jako souhrn oprávnění a povinností, které zákon přiznává tomuto státnímu orgánu k výkonu jeho činnosti.

Soud je subjektem řízení jako státní orgán bez ohledu na to, kdo jej v konkrétním případě představuje. Základním procesním subjektem je konkrétní soud, který je vymezen v každém jednotlivém řízení civilní pravomocí podle ustanovení § 7 OSŘ a věcnou, místní a funkční příslušností podle ustanovení § 11 ve spojení s ustanovením § 9, § 84 a § 10 OSŘ,¹⁴ a který je organizačně určen ZSS. Úkony soudu může v civilním soudním řízení činit nejen soudce (jako samosoudce nebo předseda, popř. člen senátu), ale i přisedící, justiční čekatel, asistent soudce, soudní tajemník, zaměstnanec odborného aparátu soudu (samostatně může vykonávat některé úkony vedoucí soudní kanceláře), vyšší soudní úředník a soudní vykonavatel.¹⁵ Za úkony soudu se považují i úkony notáře jako soudní-

¹¹ *Definitiones per genus proximum et differentiam specificam.*

¹² Toto obecné pravidlo nelze aplikovat na všechny druhy civilního procesu. Neplatí v rozhodčím řízení, kde je pravomoc rozhodovat spory přenesena na rozhodčí orgány. Z toho důvodu však také není rozhodčí řízení soudním.

¹³ STAVINHOVÁ, Jaruška, HLAVSA, Petr. *Civilní proces a organizace soudnictví*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk, 2003, s. 67.

¹⁴ Popř. § 3, § 4 a dalšími ustanoveními ZZŘS.

¹⁵ Úpravou úkonů, které mohou osoby v tomto postavení činit, se zabývá ustanovení § 4 JŘS. Postavení justičního čekatele dále upravuje ustanovení § 113 ZSS. Postavení vyššího soudního úředníka upravuje § 38a OSŘ, který odkazuje na VSÚ, jež obsahuje právní úpravu věcí, ve kterých smějí vyšší soudní úředníci sami rozhodovat. Ustanovení § 6 JŘS stanoví, kterými úkoly může předseda soudu pověřit justiční čekatele a soudní tajemníky.

ho komisaře v řízení o pozůstalosti a soudního exekutora při provádění exekuční činnosti.¹⁶

Účastníky řízení je možné obecně označit jako subjekty, o jejichž právech a povinnostech se v řízení jedná. Nezpochybnitelnými subjekty civilního soudního řízení jsou již ze samotného faktu, že OSŘ vymezuje, kdo má procesní subjektivitu.¹⁷

Základní procesní subjekty nemají mezi sebou rovné postavení, soud má ve vztahu k účastníkům nadřazené postavení. Tento aspekt základního procesně-právního vztahu, který vzniká zahájením řízení, je dán úlohou soudu jako nezúčastněného třetího subjektu spočívající v oprávnění a povinnosti spor či jinou právní věc projednat a autoritativně rozhodnout. Výkon soudnictví, které má poskytovat ochranu ohroženým právům a právem chráněným zájmům účastníků řízení, musí zakládat závaznost soudem vydaného rozhodnutí alespoň vůči těmto subjektům a opravňovat soud i k použití mocenského donucení, nejsou-li povinnosti stanovené jeho rozhodnutím řádně a včas splněny. Aplikace zásady rovnosti i na vztah mezi účastníky a soudem je tak z povahy věci vyloučena. Naproti tomu je nutná její aplikace na vzájemné postavení účastníků řízení, kteří pak mezi sebou mají vždy rovné postavení. Zásada rovnosti je a ve všech vyspělých demokratických právních řádech musí být jednou z vůdčích zásad civilního procesu, neb vyplývá i z práva na spravedlivý proces vyjádřeného v čl. 6 Evropské úmluvy.

Ze systematického hlediska jsou účastníci řízení základními procesními subjekty, které jsou jednou z podmínek toho, aby proběhlo kterékoli soudní řízení. Jsou tedy obligatorním prvkem civilního soudního řízení. V řízení se mohou dále objevit i subjekty, jejichž práva a povinnosti nejsou předmětem řízení, které ale na základě zákona mohou mít ve fakultativních případech právo ovlivňovat řízení a jeho průběh. Tyto zvláštní procesní subjekty je nutné striktně odlišovat od procesních subjektů základních, kterými jsou účastníci řízení a soud. Charakteristika zvláštních procesních subjektů je problematikou civilního procesu, která svým rozsahem překračuje rámec studie o úcastenství. Fundamentální specifikaci procesního institutu zvláštních subjektů a jejich vymezení vůči základním subjektům, zejména účastníkům řízení, je věnována závěrečná část pojednání.

¹⁶ Procesní úkony notáře, které v řízení o pozůstalosti provedl jako soudní komisař, povyšuje ustanovení § 103 ZZŘS na úkony soudu. Zakotvení povahy procesních úkonů exekutora při provádění exekuce v rámci exekuční činnosti činí § 28 EŘ.

¹⁷ DVOŘÁK, Bohumil. Úvaha o procesních subjektech (z podnětu Beranovy knihy „Právnícké osoby veřejného práva“). *Právník*, 2008, roč. 147, č. 9, s. 1015.

KAPITOLA 2

POJEM ÚČASTENSTVÍ V CIVILNÍM SOUDNÍM ŘÍZENÍ

Oddíl 2.1 Historickoprávní souvislosti

Díl 2.1.1 Civilní proces v českých zemích do roku 1951

Soudní řízení bylo na území dnešní České republiky do 14. století ovládáno převážně obyčejovým právem. Soudnictví ve věcech civilních, které v podstatě zahrnovalo veškeré záležitosti s výjimkou věcí trestních a horních, představovalo rozhodování konfliktů.¹⁸ Proto dostupné prameny hovoří o *stranách*, nikoli účastnících sporu. Strana uplatňující u soudu svůj nárok byla označována jako strana žalující (žalobce – *actor*, popřípadě též jistec nebo povód), druhá strana pak jako strana žalovaná (žalovaný – *incautus*).¹⁹ Typickým rysem tehdejšího řízení bylo přenesení odpovědnosti za rozhodnutí na nadpřirozenou autoritu, kterou byl Bůh. Rozhodovalo se pomocí tzv. ordálů neboli božích soudů, jež jsou dnes považovány za iracionální průvodní prostředky.²⁰

S rozvojem společnosti a jemu odpovídajícímu postupnému odklonu od ordálů docházelo také ke zvyšování požadavků na stanovení pevnějších procesních pravidel. V průběhu 15. století se začínají objevovat první dokumenty upravující průběh soudního procesu ve věcech civilních. První pokus o kodifikaci procesního práva na našem území spatřujeme v díle Viktorina Cornelia za Všehrd „*O práviech, súdiech i o dskách země české knihy devatery*“²¹. O něco později v roce 1600 upravoval průběh některých druhů řízení svým traktátem „*O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní*“ Jakub Menšík z Menštejna.²² Pro Moravu to pak bylo *Zemské zřízení Moravské* z roku 1535.²³ Povaha procesu ve věcech civilních se v Čechách mění zejména po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, kdy jsou

¹⁸ K rozvoji soudnictví ve věcech nesporných dochází až v průběhu 18. století. Viz VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1976, s. 300.

¹⁹ Viz VANĚČEK: *Dějiny státu...*, s. 119. Srov. také MALÝ, Karel, SIVÁK, Florián. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918*. 2. vydání. Jinočany: H&H, 1992, s. 243

²⁰ Viz VANĚČEK: *Dějiny státu...*, s. 122.

²¹ Tamtéž, s. 171.

²² Viz MALÝ, SIVÁK: *Dějiny státu...*, s. 131.

²³ Srov. ČÁDA, František. *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1937, s. 42.

nová procesní pravidla inspirovaná rakouskými procesními řády ze 16. století zakomponována do *Obnoveného zřízení zemského* z roku 1627. Soudnictví však nadále zahrnuje pouze rozhodování sporů a výše uvedené dokumenty opět hovoří o *stranách* sporu.

Až na popud Marie Terezie byla zahájena reforma soudnictví, kdy došlo k oddělení veřejné správy a soudních orgánů. Završena byla Josefem II., který sjednotil civilní proces pod působnost soudní soustavy a vydal pro ni novou civilněprocesní normu Obecný soudní řád pro řízení sporné daný Patentem dne 1. května 1781 s. s. z. č. 13 (*Allgemeine Gerichtsordnung*).²⁴ Norma známá také jako *Josefínský soudní řád* byla prvním moderním uceleným zákonem pro civilní soudní řízení na území Rakouska a potažmo v českých zemích.²⁵ Tento právní předpis nadále upravoval pouze řízení sporná a k označení osob, jejichž práva a povinnosti byly předmětem řízení, stále používal pouze pojem *strana*. Avšak v tomto období se pomalu začínají rýsovat i základy nového druhu soudního řízení, jehož cílem nebylo vyřešení právního sporu mezi stranami, ale uspořádání právních poměrů určitého okruhu osob. Nejprve se jednalo pouze o věci poručenské a sirotčí, projednávání pozůstalostí, notariátní agenda apod. Název *nesporná soudní řízení* se pro tato řízení vžil až s nástupem kapitalismu. Původně byla tato zvláštní soudní agenda označována jako „*oficium nobile judicium (Adeliges Richteramt)*“ nebo „*iurisdiction voluntaria*“.²⁶

Postupný rozvoj nesporných řízení si vyžádal i zvláštní právní úpravu procesních pravidel, která tato řízení ovládají. V roce 1854 byl vydán zákon o soudním řízení ve věcech nesporných (AußStrG 1854), jež byl původně koncipován jako určité provizorium do doby vytvoření nové a propracovanější právní normy. Zůstal však v účinnosti celých 150 let a stal se tak na velmi dlouhou dobu také nejstarším účinným pramenem rakouského práva.^{27, 28} Jednalo se o první normu na území dnešní České republiky, jež oficiálně použila pojem *účastník řízení*. Důvody pro tuto terminologickou odlišnost od tehdejšího obecného soudního řádu

²⁴ Viz *Allgemeine Gerichtsordnung für Böhme, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob, und unter der Enns, Steyermarkt, Kärntner, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlanden*. Wien: Johann Thomas Edlen von Trattnern, 1781. 184 s. Viz též publikaci BĚLSKÝ, Václav. *Soudní řízení civilní*. Praha: Jindř. Mercy-ho sklad, 1888. 492 s.

²⁵ FIALA, Josef. *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*. 1. vydání. Praha: Acta Universitatis Carolinae, Universita Karlova v Praze, 1975, s. 34–35.

²⁶ Viz VANĚČEK: *Dějiny státu...*, s. 300.

²⁷ Kaiserliche Patent vom 8. August 1854, Gesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtssachen außer Streitsachen z 9. 8. 1854 (RGBl. 208) byl nahrazen až novým zákonem o řízení ve věcech nesporných č. 111/2003 BGBl (Bundesgesetzblatt), jež nabyl účinnosti 1. 1. 2005.

²⁸ Viz DEIXLER – HÜBNER, Astrid. *Außerstreitverfahren*. 3. vydání. Wien: Orac, 1997, s. 1.

byly spatřovány v rozdílné povaze obou druhů nalézacího řízení. Cílem nesporného řízení není vyřešení právního konfliktu, ale především poskytnutí právní ochrany subjektům, které ji potřebují. V nesporných řízeních proti sobě nestojí dvě strany s protichůdnými zájmy, ale zpravidla více osob, jejichž práva a povinnosti jsou předmětem řízení.²⁹

Ze samotného textu AußStrG 1854 však nelze dovozovat, že by zákonodárce jeho vydáním měl v úmyslu rovněž striktně odlišit obě řízení i terminologicky. AußStrG 1854 sice obsahoval pojem *účastník řízení* (*der Beteiligte*, např. § 51 AußStrG 1854), na druhou stranu procesní subjekty, jejichž práva a povinnosti byly předmětem řízení, označoval i jako *strany* (*Parteien*, např. § 1 AußStrG 1854). Rovněž tak používal pro označení účastníků německé výrazy *Teilnehmern* (§ 45 AußStrG 1854) a *Teilnehmenden* (např. § 2 AußStrG 1854), jež můžeme do češtiny opět překládat jako *účastníci*. V ustanovení § 237 AußStrG 1854 se dokonce vyskytuje pojem *Betroffenen*, tj. „dotčení, ve smyslu dotčené osoby“.³⁰ Všechny tyto výrazy AußStrG 1854 užívá bez jakéhokoli rozlišení, prakticky tedy zcela synonymicky.

Tuto terminologickou nesystematičnost neodstranily ani zákony upravující civilní soudní řízení sporné přijaté na konci 19. století tzv. Kleinovou procesní reformou. Jednalo se o tři právní normy – civilní řád soudní (zákon č. 113/1895 ř. z.), tj. ČŘS, jurisdikční normu (zákon č. 111/1895 ř. z.) a exekuční řád (zákon č. 79/1897 ř. z.), jež byly na příkaz tehdejšího ministra práv Schönborna vypracovány doktorem Františkem Kleinem.³¹ Za nejdůležitější z nich pak pro naše účely můžeme považovat ČŘS, který upravoval průběh nalézacího sporného soudního řízení a řízení opravných. Subjekty, jejichž práva a povinnosti byly předmětem řízení, opětovně označoval jako *strany* (*strany rozepře*). Ačkoli ČŘS věnoval postavení stran 73 ustanovení (celý oddíl první části), pojem *strana* blíže neobjasňoval. Rovněž tak neobsahoval žádnou explicitní definici, jež by uváděla konkrétní označení stran řízení. Z jeho jednotlivých ustanovení je však možné implicitně dovodit, že stranami řízení na prvním stupni byli žalobce a žalovaný (např. § 58 ČŘS).³²

V opravných řízeních jsou strany sporu označovány odlišně, v návaznosti na jejich konkrétní procesní postavení v tomto řízení. Strana, jež podala pro-

²⁹ Viz DEIXLER – HÜBNER, Astrid. *Außerstreitverfahren*. 3. vydání. Wien: Orac, 1997, s. 11.

³⁰ Viz tamtéž, s. 12.

³¹ Viz HARTMANN, Antonín. *Civilní řád soudní ze dne 1. 8. 1895, č. 113 ř. z. s uvozovacími zákony a nařízenými v platnosti zachovanými*. Tábor: Václav Kraus, 1898, s. 4–5.

³² Viz HORA, Václav. *Civilní řád soudní a jurisdikční norma (zákony ze dne 1. 8. 1895, č. 110, 111, 112, 113 ř. z.) s dodatky*. 3. vydání. Praha: Československý Kompas, 1934, s. 413.

ti rozsudku soudu prvního stupně odvolání, má v řízení o odvolání postavení *odvolatele* (*Berufungswerber*), a to bez ohledu na to, zda byla v řízení na prvním stupni stranou žalovanou nebo stranou žalující. Strana v opačném procesním postavení je potom nazývána jako *odpůrce odvolatelův* (*odpůrce odvolací, Berufungsgegner*).³³ V dovolacím řízení nesla strana, jež uplatnila proti rozsudku odvolacího soudu dovolání, obdobně označení *dovolatel* (*Revisionsweber*) a strana v opačném procesním postavení *dovolatelův odpůrce* (*Revisionsgegner*).³⁴ U rekursu, jenž byl opravným prostředkem proti usnesení soudu prvního i druhého stupně, hovořil ČRS pouze o stěžovateli (*Beschwerdeführer*), jímž označoval stranu, která rekurs podala (§ 528 ČRS).

Díl 2.1.2 Občanský soudní řád účinný od 1. 1. 1951

K výrazným změnám v terminologickém vymezení základních procesních subjektů, jejichž práva a povinnosti tvoří předmět soudního řízení ve věcech civilních, dochází až s nástupem komunistického zákonodárství, jemuž ČRS i další rakouské právní normy upravující civilní proces nemohly s ohledem na odlišnou ideologickou koncepci vyhovovat.³⁵ OSŘ 1950 na našem území derogoval výše uvedené rakouské prameny civilněprocesního práva z 19. století, když nabyl 1. 1. 1951 účinnosti.

OSŘ 1950 zcela opustil dřívější rozlišování nalézacího řízení na sporné a nesporné, jež bylo považováno za „*rakouský speciální druh dualismu civilního práva procesního*“^{36, 37} a tudíž za společensky nežádoucí. Byl ovládnán zásadou jednotnosti civilního soudního řízení (jednotnost řízení ve smyslu jednotného civil-

³³ Viz např. § 468 ČRS. Srov. HORA: *Civilní řád soudní...*, s. 777.

³⁴ Viz např. § 507 ČRS. Srov. HORA: *Civilní řád soudní...*, s. 823.

³⁵ Steiner v této souvislosti uvádí: „*Staré formalistické procesní předpisy zaměřené především na ochranu soukromého vlastnictví, nemohly proto dlouho poskytovat dostatečnou a účinnou ochranu novému společenskému řádu a státnímu zřízení, stejně jako vznikajícímu a stále mohutnějšímu socialistickému vlastnictví a socialistické výstavbě. Ukázaly se rovněž nezpůsobilé rychle a účinně chránit osobní, pracovní a majetková práva občanů a zákonné zájmy státu a socialistických právnických osob.*“ Viz STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v praxi soudů*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1958, s. 8.

³⁶ Viz ŠTAJGR, František a kol. *Občanské právo procesní*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964, s. 15.

³⁷ Tento právní dualismus je třeba odlišit od právního dualismu civilněprocesního práva, který existoval v Rakousku-Uhersku i na území samostatného Československa až do konce roku 1950. Civilní soudní řízení bylo na území Rakouska, Moravy, Čech a Slezska upraveno normami práva rakouského, na Slovensku a Maďarsku však platilo právo uherské. Více k dualismu nalézacího řízení viz HORA, Václav. *Československé civilní právo procesní. I. díl*. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 33. Viz též OTT, Emil. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. I. díl*. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 33 a násl. a výklad o právu platném na Slovensku tamtéž.

ního procesu)³⁸ a jeho přijetím mělo dojít k odstranění „nejednotnosti a roztržitosti“ procesních předpisů na území tehdejšího Československa.³⁹ Plně prosazení této nové koncepce však předpokládalo i určité vyřešení nejednotnosti označování procesních subjektů řízení. Jestliže zákonodárce nadále odmítal uznat rozlišování nalézacího řízení na sporné a nesporné, musel nalézt i jednotné označení těch subjektů, jejichž práva a povinnosti budou předmětem řízení. Bylo zřejmé, že v nesporných řízeních, kde chybí kontradiktorní postavení těchto subjektů, není možné pro jejich označení užívat termínu *strany* řízení. Pro dosažení svého záměru tak československý zákonodárce v polovině minulého století opouští téměř tisíciletou tradici a zcela nově zavádí do našeho civilně-procesního práva univerzální pojem *účastník řízení* a současně přináší také jeho první zákonnou definici.

Než přistoupíme k jejímu bližšímu rozboru, je nutné ještě upozornit na systematickou OSŘ 1950. I když se zákonodárce maximálně snažil o prosazení zásady jednotnosti civilního procesu, uvědomoval si, že některá řízení vykazují takové procesní odlišnosti, že není možné nový kodex vybudovat komplexně tak, aby jeho ustanovení o průběhu řízení byla univerzálně aplikovatelná. Po jeho první části, jež obsahovala společná ustanovení pro všechny druhy řízení, tak následovala část druhá, téměř stejně rozsáhlá, jež pod názvem *Zvláštní ustanovení* upravovala všechny doplňky a odchylky od ustanovení první části. Tato druhá část tedy v podstatě obsahovala jak právní úpravu řízení, jež svou povahou byla řízeními nespornými (věci poručenské, opatrovnické, věci děti v rodičovské moci, věci osvojení, zbavení svéprávnosti a povolení zadržetí v ústavu, prohlášení za mrtvého a důkaz smrti, projednání dědictví, soudní umoření listin a věci soudní úschovy), přičemž pojem *nesporné řízení* nepoužívala, tak zvláštní úpravu řízení ve věcech manželských, nájemních, řízení o uznání, zjištění a popření otcovství a řízení ve věcech sociálního zabezpečení. Konečně její poslední, jedenáctá hlava s názvem *Ostatní občanskoprávní věci*, jež se použila na všechna soudní řízení neprobíhající dle předchozích ustanovení této části, popř. dle jiných částí OSŘ 1950, obsahovala právní úpravu institutů typických pro řízení sporná (např. klid řízení či uplatnění vzájemné pohledávky) a také zkrácených řízení.

Důsledné lpění na jednotném civilním procesu a zachycení jeho právní úpravy do jedné právní normy tak mělo, dle našeho názoru, za následek naprostou nepřehlednost. Ta se odrazila i v právní úpravě *účastníků řízení*. Dle definice účastníků obsažené v § 5 OSŘ 1950 byl „*účastníkem řízení ten, o jehož právech*

³⁸ Zásada jednotnosti civilního soudního řízení může být vykládána dvojím způsobem, a to ve smyslu jednotného civilního procesu jako řízení upraveného v jediném kodexu, a ve smyslu celistvosti řízení jako děje, jenž není rozčleněn do žádných zvláštních období (fází). Viz ŠTAJGR, *Občanské právo...*, s. 86.

³⁹ Viz STEINER: *Občanské právo...*, s. 9.

a povinnostech má být v řízení rozhodováno nebo ten, kdo může být rozhodnutím soudu ve svých právech přímo dotčen, anebo ten, koho zákon za účastníka označuje“.

První část definice vycházela z tzv. materiálního pojetí účastníků – tj. účastníkem řízení byl pouze ten, o jehož právech a povinnostech bylo v řízení rozhodováno. Účastenství v řízení se odvíjelo od postavení, které měl účastník ve sféře hmotného práva. Tento způsob vymezení okruhu účastníků byl doposud typický pouze pro nesporná řízení, u řízení sporných bylo pojetí účastníků ryze procesní. Tento nesoulad napravovaly odborné publikace, jež pak v rozporu se samotným textem zákona interpretovaly první část definice účastníků v § 5 OSŘ 1950 tak, že účastníkem řízení může být i ten, o jehož právech a povinnostech se v řízení nerozhoduje, pokud je jako účastník označen v návrhu. Především šlo o problematiku posouzení účastenství navrhovatele, jehož práva a povinnosti předmět řízení netvořily, a který proto nezapadal do rámce definice, praxe si však uvědomovala nebytnost jeho účastenství.⁴⁰

Dle druhé části definice byl účastníkem řízení dále ten, kdo byl rozhodnutím soudu ve svých právech přímo dotčen. Rovněž zde šlo o práva a povinnosti, jejichž byl příslušný subjekt nositelem v oblasti hmotněprávní. K účastenství v řízení dle této části definice účastníků řízení bylo třeba, aby se rozhodnutím změnilo právní postavení subjektu, nikoli jeho postavení pouze majetkové. Tak např. přímo dotčení ve svých právech byli rodiče nezletilého v řízení o povolení uzavřít manželství, kteří uzavřením manželství nezletilého ztráceli svou rodičovskou moc.

Konečně pak v některých řízeních určoval okruh účastníků řízení přímo zákon. Např. účastníky řízení ve věcech manželských a ostatních věcech týkajících se manželů dle hlavy první části druhé OSŘ 1950 byli pouze manželé (§ 230), účastníky řízení ve věcech nájemních dle hlavy deváté téže části pak pronajímatel a nájemce (§ 370). V řízeních v ostatních občanskoprávních věcech dle jedenácté hlavy druhé části OSŘ 1950 vymezovalo okruh účastníků ustanovení § 411, které za účastníky označovalo žalobce a žalovaného. Na rozdíl od všech výše uvedených řízení zde zákonodárce k označení účastníků řízení zvolil jejich postavení ve sféře práva procesního (procesní pojetí účastníků). Tj. subjekt, jenž podal žalobu, byl v řízení účastníkem bez ohledu na to, zda žalobou uplatnil svůj nárok vyplývající z práva hmotného či podal návrh na zahájení řízení zjevně bezdůvodný.

Celkový zmatek v novém pojetí základních procesních subjektů byl navíc podpořen právní úpravou řízení před rozhodci obsaženou v hlavě první části

⁴⁰ Steiner ve své publikaci výslovně uvádí: „I když navrhovatel svým návrhem uplatňuje nárok, jehož nositelem není, stává se tímto účastníkem řízení, a soud je povinen jeho návrh vyřídit.“ STEINER: *Občanské právo...*, s. 37.

páté OSŘ 1950, jež nadále bez jakéhokoli bližšího rozboru či objasnění hovořila o subjektech, jejichž práva a povinnosti byly předmětem řízení, jako o *stranách*.^{41, 42}

Nová právní úprava z roku 1950 se tak sice poprvé na našem území pokusila o vnesení určité systematičnosti do označení základních procesních subjektů soudního řízení ve věcech civilních, při její podrobné analýze však musíme dospět k závěru, že v konečném důsledku působila velmi zmateně a nepřehledně. S cílem setření rozdílů mezi jednotlivými procesními instituty řízení sporných a nesporných zkombinovala procesní i materiální pojetí účastníků řízení a s výjimkou rozhodčího řízení odstranila z českého civilněprocesního práva pojem *strany*. Nelogičnost tohoto postupu a nemožnost jeho komplexního prosazení do všech řízení se tak zřetelně projevuje zejména ve výše uvedeném ustanovení § 411 OSŘ 1950, v němž zákonodárce na rozdíl od všech ostatních řízení určuje okruh účastníků jejich procesním postavením, nikoli postavením hmotněprávním.

S ohledem na celkovou koncepci a systematiku OSŘ 1950 nelze zobecnit, že procesní pojetí účastníků a jejich označení jako žalobce a žalovaný zůstalo zachováno ve všech sporných řízeních (např. výše zmíněné věci nájemní dnes řadíme rovněž mezi řízení sporná). Uvedený rozbor ovšem jednoznačně naznačuje, že zákonodárce si uvědomoval nemožnost označení účastníků sporného řízení pomocí materiálního pojetí a byl nucen hledat východisko. To nakonec spatřoval v poslední části zákonné definice účastníků obsažené v § 5 OSŘ 1950. Skutečnost, jež za staré rakouské právní úpravy vyplývala ze samotné povahy a účelu civilního soudního řízení, tj. postavení stran jako procesních subjektů a jejich pojmenování jako žalobce a žalovaný, byla výslovně upravena zákonem a žalobce a žalovaného za účastníky označoval zákon. Na první pohled úspěšné „zhuštění“ právní úpravy civilního soudního řízení a odstranění její kritizované předchozí roztržičnosti tak mělo i v oblasti právní úpravy subjektů řízení vážné trhliny.

Díl 2.1.3 Občanský soudní řád účinný od 1. 4. 1964 do 31. 12. 2000

OSŘ 1950 platil na území tehdejšího Československa pouhých 13 let. V roce 1961 došlo ke změně pramenů civilněprocesního práva ve Svazu sovětských socialistických republik⁴³ a v návaznosti na ni započaly přípravy k vytvoření nového kodexu civilního procesu i na našem území. OSŘ, jenž nabyl účinnosti 1. 4. 1964,

⁴¹ Viz § 648 OSŘ 1950.

⁴² Pojem strany se při označení účastníků řízení objevoval také v právní úpravě exekučního řízení. Dle ustanovení § 427 OSŘ 1950 byli účastníky exekučního řízení „*vymáhající věřitel a dlužník (povinná strana)*“. Chybělo však výslovné pojmenování vymáhajícího věřitele jako strany oprávněné, i když označení oprávněného bylo jednou z obligatorních náležitostí exekučního titulu.

⁴³ Zákonem č. 526 z 8. 12. 1961.

reflektoval na některé nedostatky předchozí právní úpravy a přinesl v oblasti účastníků řízení výrazně pozměněnou právní úpravu.

Civilní soudní řízení bylo i nadále založeno na zásadě jednotnosti, ta však již nebyla prosazována bezvýjimečně. Civilní proces není napříště upraven pouze OSŘ, nýbrž i dalšími prameny (např. ustanovení o poměru k cizině byla vyjmuta a nová právní úprava včleněna do ZMSP 1963). V oblasti nalézacího řízení nadále trvá jeho nerozlišování na řízení sporná a nesporná, nový zákon má ale zcela jinou systematiku. Zatímco OSŘ 1950 právní úpravu procesních institutů typických pro sporná řízení, jež v praxi tvoří největší část soudní agendy v civilněprávních věcech, soustřeďoval do jedenácté hlavy druhé části s názvem *Ostatní občanskoprávní věci*, OSŘ upravuje průběh řízení na prvním stupni i se všemi instituty sporného řízení komplexně jako „obecně platné“ ve své části třetí (hlava první až čtvrtá), zatímco právní úpravu nesporných řízení označuje jako *Zvláštní ustanovení*, tedy jako výjimky z obecně platného, a řadí ji do poslední, páté hlavy této své části. Pojmy *sporné* a *nesporné* řízení ovšem s ohledem na výše uvedené neuzžívá.⁴⁴

Zákonné vymezení účastníků řízení bylo přesunuto z první části do části třetí a nepříliš zdařilá jediná definice účastníků (§ 5 OSŘ 1950) byla nahrazena definicemi třemi. Dle § 90 (první část věty) OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000 byli *účastníky řízení „navrhovatel (žalobce) a odpůrce (žalovaný)“*, dle druhé části věty obsažené v tomtéž ustanovení pak byl *účastníkem řízení ten, koho zákon za účastníka označoval*, a konečně dle § 94 odst. 1 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000 *v řízeních, jež mohla být zahájena i bez návrhu pak i ti, o jejichž právech nebo povinnostech mělo být v řízení jednáno*. Všechny uvedené definice měly zcela samostatnou povahu, postavení účastníka řízení muselo být určeno vždy pouze jednou z nich a nebylo tedy možné je ve vztahu k jedinému subjektu kumulovat.⁴⁵

Ačkoli tedy zákonodárce setrval na jednotném označování procesních subjektů, jejichž práva a povinnosti byly předmětem řízení, jako *účastníků*, byla koncepce jejich nového pojetí výrazně odlišná. Zákonodárce si evidentně uvědomil „nesmyslnost“ předchozí právní úpravy zakládající účastenství v řízení téměř výlučně na postavení subjektu ve sféře materiálního práva a první z definic

⁴⁴ Pojem *nesporný* se objevuje v textu OSŘ až na základě zákona č. 7/2009 Sb., kterým bylo novelizováno ustanovení § 50d OŠŘ. Šlo ale o legislativně-technickou chybu, ke které došlo, když měl zákonodárce v úmyslu v předmětném ustanovení reflektovat řízení, kde se uplatňuje zásada vyšetřovací a druhá a třetí definice účastníků řízení dle ustanovení § 94 odst. 1 a 2 OSŘ.

⁴⁵ Ne ale ve vztahu k jedinému řízení, např. účastník řízení, na jehož návrh bylo zahájeno řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte, byl dle ustanovení § 90 (první část věty) OSŘ *navrhovatelem* a ostatní účastníky řízení pak definovalo ustanovení § 94 odst. 1 OSŘ.

účastníků tak již napříště vychází z ryze procesního pojetí. Je velmi zajímavé sledovat, jakým způsobem byla vyřešena otázka aplikace definice založené na tomto pojetí i na nesporná řízení. Je zřejmé, že označení účastníků jako *žalobce* a *žalovaného* nemůže být uplatněno v řízeních, jejichž cílem není vyřešení právního sporu, ale uspořádání právních poměrů určitých subjektů. Zásada jednotnosti civilního procesu řízení však nedovolovala vytvoření dvou, popř. více odlišných definic účastníků, z nichž jedna by byla aplikovatelná pouze na řízení sporná a další na řízení nesporná, neboť právní úprava průběhu řízení by musela jejich rozdíly vymezit a uznat tak existenci nežádoucího členění civilního procesu. Zákodárce sice velmi vhodně zvolil určení okruhu účastníků jejich procesním postavením, na druhou stranu vedle *zažitých* pojmů *žalobce* a *žalovaného* vytvořil i nové obecně aplikovatelné pojmy *navrhovatel* a *odpůrce*.⁴⁶

Ve sporném řízení tudíž bylo možné účastníky označovat jak za žalobce a žalovaného, tak za navrhovatele a odpůrce. Procesní úkon směřující k zahájení řízení bylo možné nazvat jak žalobou, tak návrhem. S ohledem na formulaci první části věty ustanovení § 90 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000 můžeme dovozovat, že obě dvojice pojmů bylo možné v těchto řízeních užívat synonymicky. Jejich určité rozlišení můžeme nalézt v judikatuře Nejvyššího soudu. Ve svém rozhodnutí z roku 1968 uváděl: „Z hlediska vhodného výkladu slovního a významového je označení účastníků termíny ‚žalobce‘ a ‚žalovaný‘ vhodné v těch případech, ve kterých jde o typické dvoustranné právní poměry, jako např. v řízení o náhradu škody, o vydání věci, plnění z půjčky apod. Naproti tomu je vhodné použít označení ‚navrhovatel‘ a ‚odpůrce‘ v řízení o rozvod manželství, o vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, ve věcech důchodového zabezpečení apod.“⁴⁷ Zaměnění obou dvojic ovšem nikdy nemohlo být v řízení pochybením. Rovněž ze samotné povahy věci vyplývá, že výše uvedené způsoby označení účastníků sporného řízení neměly být kumulovány. Označil-li subjekt řízení svůj procesní úkon jako *žalobu*, měl v řízení postavení *žalobce* a ten, proti kterému žaloba směřovala, *žalovaného*. Naproti tomu podal-li *návrh na zahájení řízení*, byl v řízení *navrhovatelem* a svůj nárok uplatňoval proti *odpůrci*.⁴⁸

⁴⁶ Nejednalo se samozřejmě o pojmy zcela nové. S pojmem *navrhovatel* se setkáváme již v ČRS, nikoli však ve smyslu označení osoby, jež podala návrh na zahájení řízení. *Navrhovatel* bylo označení, jež nesl např. ten, kdo podal návrh na sepsání provedení důkazu dle ustanovení § 280 ČRS. S označením osoby, jež u soudu uplatňuje svůj nárok návrhem na zahájení řízení, jako navrhovatele se tak poprvé setkáváme až v OSŘ 1950.

⁴⁷ Viz rozhodnutí V/1968. In POKORNÝ, Milan (ed.). *Souhrnný rejstřík ke Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek 1964–1985 (k rozhodnutím a stanoviskům ve věcech občanskoprávních)*, I. díl. 1. vydání. Praha: SEVT, 1991, s. 49.

⁴⁸ Přesto se tak nedělo ani v odborných publikacích. Např. Štajgr uváděl: „Záleží na vůli žalobce, koho za odpůrce označí.“ ŠTAJGR: *Občanské právo...*, s. 46.

Otázkou zůstává, zda mohla být tato definice účastníků (první část věty § 90 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000) aplikována i na řízení nesporná. Již výše bylo zdůvodněno vyloučení aplikace termínů *žalobce* a *žalovaný* na tato řízení, podívejme se tedy blíže na druhou dvojici termínů z tohoto ustanovení. Určité vodítko pro řešení tohoto problému skýtala gramatická interpretace definice účastníků obsažené v ustanovení § 94 odst. 1 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000, jež v řízeních, která mohou být zahájena i bez návrhu, za účastníky označovala „*i ty, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno*“. Z jazykového výkladu použité souřadící spojky „*i*“ musíme dospět k závěru, že tato definice navazovala právě na první část věty ustanovení § 90 a doplňovala ji tak, že vedle *navrhovatele* a *odpůrce* jsou účastníky řízení i další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno.⁴⁹

S tímto záměrem zákonodárce, byť z obou definic jednoznačně vyplývajícím, se nelze plně ztotožnit. Důvodem pro to je samotná povaha nesporného řízení. Nesporné řízení nesměruje k vyřešení právního konfliktu, postrádá prvek kontradiktornosti a jeho účastníci nejsou v postavení vzájemných odpůrců. Nelze je tak tedy v řízení ani označovat. V nesporných řízeních může na rozdíl od řízení sporných, kde jde o vzájemnou rozepří dvou stran, vystupovat i více účastníků s rozdílnými zájmy, jež nemusí být se zájmy navrhovatele v rozporu.⁵⁰ V žádném případě však nelze v řízení hovořit o navrhovateli a více odpůrcích s rozdílnými zájmy, proto nebylo možné ani přijmout závěr o aplikovatelnosti ustanovení § 90 pouze na nesporná řízení se dvěma účastníky. Např. v řízení o způsobilosti k právním úkonům nešlo hovořit o osobě vyšetřovaného⁵¹ jako o odpůrce zdravotnického zařízení, jež podalo návrh na zahájení řízení.

Na druhou stranu ale s ohledem na zvolenou konstrukci definice v ustanovení § 94 se nedala zcela vyloučit aplikace definice v první části věty ustanovení § 90 na nesporná řízení, jež mohla být zahájena i bez návrhu. Ustanovení § 94 nezařazovalo mezi účastníky řízení navrhovatele, jemuž postavení účastníka nelze upřít. Pro vymezení okruhu účastníků v řízení, jež mohlo sice být zahájeno i bez návrhu, avšak v daném případě bylo zahájeno k návrhu účastníka, muselo být tedy použito obou ustanovení OSŘ. Z ustanovení § 90 bylo možné dovodit postavení navrhovatele jako účastníka, okruh ostatních účastníků byl určen dle ustanovení § 94 odst. 1. Termín odpůrce neměl být z výše uvedených důvodů

⁴⁹ Viz tamtéž, s. 45.

⁵⁰ Např. typicky v řízení o dědictví může vystupovat více dědiců, z nichž každý má zájem na jiné části dědictví, popř. panuje mezi nimi shoda, jakým způsobem má být dědictví vypořádáno.

⁵¹ Terminologie odpovídající tehdejšímu znění OSŘ.

v nesporných řízeních využíván, v praxi se nicméně běžně jako *odpůrci* označovali účastníci řízení o výživě nezletilých dětí.⁵²

Druhá definice účastníků obsažená ve druhé části věty ustanovení § 90 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000 se pak bezpochyby vztahovala pouze na řízení nesporná, a to na řízení, jež mohla být zahájena pouze na návrh. Konkrétně se jednalo o řízení o osvojení (§ 181 OSŘ)⁵³ a řízení o zrušení osvojení (§ 185 OSŘ).⁵⁴ Okruh účastníků vymezoval zákon výslovně i v řízení dle čtvrté hlavy čtvrté části OSŘ (přezkoumávání rozhodnutí jiných orgánů, § 246 OSŘ),⁵⁵ ve výkonu rozhodnutí (§ 255 OSŘ)⁵⁶ a v řízení o předběžném opatření (§ 74 OSŘ).⁵⁷ Třetí definice upravená v ustanovení § 94 odst. 1 OSŘ vycházela, jak již bylo výše zmíněno, na rozdíl od definice první z materiálního pojetí účastníků a uplatnila se v nesporných řízeních, která mohla být zahájena jak na návrh, tak bez návrhu. Taxativní výčet řízení, která mohla být zahájena i bez návrhu, byl obsažen v ustanovení § 81 odst. 1 OSŘ.⁵⁸

Nová právní úprava z roku 1963 se tedy již vyvarovala řady nedostatků právní úpravy předchozí, přesto s sebou stále přinášela řadu problematických aspektů. Opětovně odmítala uznat speciální dualismus civilního procesu rozlišující nalézací řízení na sporná a nesporná. S výjimkou ustanovení § 91 hovořícím o *účastnících vystupujících na jedné straně* se vyhýbala tradičnímu termínu *strana řízení*.⁵⁹ Nové tři definice účastníků byly sice přehlednější, srozumitelnost po-

⁵² I v novodobější odborné literatuře se stále setkáváme s tímto nesprávným označením účastníků řízení o výživě nezletilého dítěte jako navrhovatele a odpůrce. Viz např. KOVÁŘOVÁ, Daniela. Výživné mezi rodinnými příslušníky – nebývá to jednoduché. *Právo a rodina*, 2005, roč. 7, č. 5, s. 7.

⁵³ Účastníky řízení byli navrhovatel (budoucí osvojitel), jeho manžel, osvojované dítě a jeho rodiče. Rodiče nebyli účastníky řízení, byli-li zbaveni rodičovských práv nebo byli-li zbaveni způsobilosti k právním úkonům, jakož i v případě, že nebylo k osvojení třeba jejich souhlasu.

⁵⁴ Zde platil přiměřeně § 181 OSŘ. Účastníky řízení tak byli osvojované dítě, jeho rodiče, osvojitel a jeho manžel.

⁵⁵ Účastníci řízení byli ti, kteří jimi byli v řízení u jiného orgánu, a orgán, jehož rozhodnutí se přezkoumává.

⁵⁶ Účastníky řízení byli oprávněný a povinný.

⁵⁷ Účastníky řízení byli ti, kteří by jimi byli, kdyby šlo o věc samu.

⁵⁸ Byla to řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, řízení o způsobilosti k právním úkonům, řízení opatrovnické, řízení o prohlášení za mrtvého a další řízení, kde to připouštěl zákon.

⁵⁹ Pojem *strana řízení* se ale opětovně objevoval pro označení procesních subjektů rozhodčího řízení, jež však bylo upraveno pouze pro účely řešení sporů vyplývajících z mezinárodního obchodního styku. Viz zákon č. 98/1963 Sb., o rozhodčím řízení v mezinárodním obchodním styku a o výkonu rozhodčích nálezů. Rozhodčí řízení mohlo dále probíhat i před rozhodčími orgány ROH, zde však byly procesní subjekty, o jejichž právech a povinnostech bylo v řízení jednáno, opět označovány jako *účastníci*. Viz ŠTAJGR: *Občanské právo...*, s. 173.

jetí základních procesních subjektů však komplikovala zejména nutnost aplikace dvou definic současně, bylo-li nesporné řízení, na něž se vztahovala definice dle ustanovení § 94 odst. 1, zahájeno na návrh. Dvojici již zažitých termínů *žalobce* a *žalovaný* byla i v oblasti sporného řízení postavena na roveň nová dvojice termínů *navrhovatel* a *odpůrce*, jež měla za následek velmi polemické rozlišování sporného řízení na řízení *s typickými dvoustrannými právními poměry* a *ostatní sporná řízení*.

OSŘ zůstal základním pramenem českého civilněprocesního práva i po společensko-politických změnách na přelomu 80. a 90. let minulého století. Právní úprava účastníků řízení doznala změny až v roce 2001, nicméně ještě před rokem 1989 se již můžeme v odborné literatuře setkat se změnou jejich nazírání. Česka ve své publikaci z roku 1989 již vykládá zásadu jednotnosti řízení pouze ve smyslu celistvosti jeho děje a otevřeně uznává sporné a nesporné řízení jako dva druhy nalézacího řízení, i když o nich právní úprava civilního procesu nadále výslovně nehovoří.⁶⁰ Tento návrat k dělení nalézacího řízení u nás tradičnímu se projevil i ve výkladu definic účastníků řízení.

Česka již výslovně rozlišuje aplikovatelnost jednotlivých definic na oba druhy řízení. Uvádí, že definice první (první část věty § 90 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000) je definicí účastníků řízení sporného, zatímco definice druhá (druhá část věty § 90 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000) a třetí (§ 94 odst. 1 OSŘ ve znění účinném do 31. 12. 2000) vymezují okruh účastníků v řízeních nesporných.⁶¹ I proti tomuto výkladu lze s ohledem na výše uvedené mít drobnou výhradu. I když došlo v pojetí účastníků řízení ke zřetelnému posunu, zákonná právní úprava nebyla změněna. Domníváme se tedy, že nebylo zcela správné vylučovat aplikaci první definice účastníků na nesporná řízení. Česka ve třetí definici účastníků zcela pomíjí zákonný text „*i ti*“ a o postavení navrhovatele v řízení nesporném nehovoří.

Po událostech v roce 1989 nemohl civilní proces vybudovaný na socialistické koncepci nadále vyhovovat podmínkám rozvíjejícího se demokratického právního státu. Vypracování zcela nového kodexu civilního procesu nebylo zejména s ohledem na časovou náročnost rekonstrukčních prací možné, zákonodárce tak zvolil prozatímní řešení formou novelizací stávající právní úpravy. Instituty představující nejvýraznější průlom do zásad demokratického civilního procesu byly odstraněny zákonem č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád. Tato velmi významná novelizace se však nedotkla

⁶⁰ Výslovně v této souvislosti uvádí: „*Různorodost hmotněprávních vztahů, o nichž se v řízení jedná a rozhoduje, právě tak jako různorodost práv a povinností, které mohou účastníkům vznikat a být v rozhodnutí stanoveny, vyvolává nezbytnost diferenciací uvnitř nalézacího i uvnitř vykonávacího procesu.*“ Viz ČEŠKA: *Občanské právo procesní*, s. 51.

⁶¹ Viz tamtéž, s. 106 a násl.

definíc účastníků řízení. Jejich nedostatky, jak byly naznačeny výše, se tudíž pokusila odstranit až novelizace OSŘ provedená s účinností k 1. 1. 2001 zákonem č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Díl 2.1.4 Stručně k novelizaci OSŘ provedené zákonem č. 30/2000 Sb.

Předcházející pasáže mapovaly historický vývoj v oblasti právní úpravy účastenství tak, jak na našem území platila do konce roku 2000. Ten považujeme za určitý mezník v rámci právní úpravy účastenství, neboť novelizací OSŘ provedenou zákonem č. 30/2000 Sb., který nabyl účinnosti k 1. 1. 2001, byla vtělena nová právní úprava některých institutů účastenství včetně nových legálních definic. Byť následně do účastenství výrazně zasáhly úpravy nabývající účinnosti k 1. 1. 2014, s ohledem na výraznou obsahovou shodnost právní regulace i po těchto novelizacích již není zákon č. 30/2000 Sb. dále v této publikaci předmětem pozornosti v tomto oddílu věnovanému historickému vývoji. Textu zákona v jeho znění se fakticky věnujeme v dalších pasážích této publikace.

Díl 2.1.5 Vývoj procesního práva v souvislosti s rekodifikací práva hmotného a *de lege ferenda*

České civilněprocesní právo prošlo velmi problematickým historickým vývojem, jenž v sobě zahrnoval i komplexní změny jeho pojmání. Společensko-politické události roku 1989 a let následujících s sebou přinesly i požadavky na odpovídající změny českého právního řádu, který byl po roce 1948 důsledně budován v souladu s koncepcemi socialistického zákonodárství. Již na počátku devadesátých let minulého století bylo nepochybné, že právní úprava civilního procesu nedopovídá v mnoha oblastech požadavkům demokratického právního státu. Rovněž bylo zřejmé, že rekodifikace tohoto právního odvětví si vyžádá velmi komplikovanou a časově náročnou přípravu. Určitá problematičnost této přípravy pak spočívá i v samotném účelu civilněprocesního práva, jež je sice samostatným právním oborem, ale na hmotném právu je funkčně závislé, neboť slouží k jeho ochraně. Vytvoření zcela nové právní úpravy civilního procesu tak nemělo svůj význam před dokončením rekodifikačních prací hmotněprávních oborů upravujících právní vztahy, jejichž ochranu poskytují soudy v civilním soudním řízení, nýbrž bylo nanejvýš vhodné, aby nová právní úprava procesní vznikala po boku vznikající rekodifikace soukromého práva.

Rekodifikační práce na OZ jako základním kodexu soukromého práva probíhaly v České republice již od roku 1993 a v současné době je OZ již platnou

součástí právního řádu, která nabyla účinnosti k 1. 1. 2014. Je alarmující, že teprve v dubnu roku 2012 byla svolána komise pro harmonizaci procesního práva s novým právem hmotným. Jsme toho názoru, že český zákonodárce v oblasti civilního procesu markantně zaostává za svou hmotněprávní legislativní činností. Nicméně lze alespoň částečně přiznat klad záměru v civilním procesu oddělit právní úpravu řízení ve věcech sporných a nesporných a navrátit se k dualitě nalézacího civilního soudního řízení, která platila na našem území až do roku 1951. V srpnu roku 2013 schválila Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky kromě doprovodné legislativy k OZ také návrh ZZŘS.⁶² Ten následně nabyl účinnosti k 1. 1. 2014.

S plánovanou účinností od 1. 1. 2014 jsou tedy na našem území aplikovány dva civilněprocesní kodexy. OSŘ je po Harmonizační novele⁶³ nadále právním předpisem pro civilní soudní řízení sporné. ZZŘS je novou samostatnou právní úpravou pro nesporná řízení a některá řízení sporná zejména rodinněprávní, která však vzhledem ke svému společenskému účelu vykazují řadu procesních odlišností od většiny sporných řízení.

Tato publikace pak ve svých následujících kapitolách analyzuje účastenství jak v řízeních sporných, tak řízeních nesporných, případně jiných řízeních regulovaných ZZŘS. Současně vychází z historické komparace stavu právní úpravy před přijetím nových předpisů, které nabyly účinnosti k 1. 1. 2014, a právní úpravy aktuální.

Oddíl 2.2 Legální definice účastníků nalézacího soudního řízení

Díl 2.2.1 Úvodem

Není pochyb o tom, že teorie civilněprocesního práva se po politických událostech na konci minulého století plně vrátila k tradičnímu dualismu nalézacího civilního soudního řízení. Zákonný text OSŘ však ani po více než po 130 novelizacích, jež byly po roce 1989 přijaty, termíny *sporné* a *nesporné* řízení neuzívá. Byť se to může jevit překvapivým, neuzívá je ani po vyloučení nesporného soudnictví z OSŘ a jeho vtělení do ZZŘS. V praxi se sice dnes velmi často setkáváme s označením ZZŘS jako nesporného kodexu nebo „nového zákona o nesporných

⁶² Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 6. volební období, 2010–2013. *Sněmovní tisk č. 931/0. VI. n. z. o zvláštních řízeních soudních – EU* [online]. psp.cz [cit. 3. 6. 2013]. Dostupné na <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

⁶³ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 6. volební období, 2010–2013. *Sněmovní tisk 932/0. Novela z. - občanský soudní řád* [online]. psp.cz [cit. 15. 8. 2013]. Dostupné na <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=932&CT1=0>>.

řízení“⁶⁴. Ve skutečnosti toto označení neodpovídá ani povaze tohoto právního předpisu,⁶⁴ ani jeho textu, neboť ani ten pojem nesporný neobsahuje.

Rovněž nebylo přistoupeno ke změně pojmu *účastník* civilního soudního řízení jakožto obecného označení jednoho ze základních procesních subjektů,⁶⁵ a to ani po legislativních změnách, jež nabyly účinnosti 1. 1. 2014. To je třeba podrobit velmi kritickému hodnocení, protože ať již je obsah ZZŘS jakýkoli, OSŘ je kodexem sporného soudnictví, a zde pojem účastenství zásadně pokulhává. Nelze tak než souhlasit s odbornými publikacemi, že je na místě používat alespoň v nich a tam, kde je to jinak možné, pojem strana řízení.⁶⁶

Přijetím ZZŘS a rozdělením právní regulace do dvou předpisů došlo také k oddělení legálních definic účastníků nalézacího řízení, které byly původně kumulovány ve třetí části OSŘ. Z toho pohledu šlo více o změnu technickou než obsahovou. Znění definic vycházelo z právní úpravy zakotvené především novelizací provedenou zákonem č. 30/2000 Sb.

OSŘ v současném platném a účinném znění stále obsahuje definici účastníků pro nalézací řízení sporné, ZZŘS pak vychází ze dvou základních definic.

Díl 2.2.2 Definice účastníků sporného řízení v OSŘ

Definice účastníků civilního soudního řízení, jež se vztahuje pouze na řízení sporná, je obsažena v § 90 OSŘ a stanoví, že „*účastníky řízení jsou žalobce a žalovaný*.“ Oproti zákonnému textu účinnému do 31. 12. 2000 tedy doznala tato definice účastníků několika změn, jež umožnily přijmout dnes bez jakýchkoli pochybností závěr o její aplikovatelnosti pouze na řízení sporná. Tento byl následně podpořen harmonizací procesního práva s novým právem hmotným, která OSŘ vymezila jako základní kodex sporového charakteru.

Odhlédneme-li nyní od skutečnosti, že ustanovení § 90 OSŘ již neobsahuje dvě definice účastníků řízení,⁶⁷ je nutné upozornit zejména na odstranění terminologického dualismu původního znění tohoto ustanovení. Ustoupení od socialistických tendencí směřujících k popření základních rozdílů mezi sporným a nesporným řízením a odpovídající změny ve formulaci zbývajících dvou legálních definic účastníků řízení měly za následek určitou redundantnost zachování obou způsobů označení účastníků sporného řízení. Termíny *navrhovatel* a *odpůrce* byly do českého právního řádu zavedeny z důvodu vytvoření komplexní

⁶⁴ Neboť ve svém obsahu zahrnuje i řízení sporná, viz výše díl 2.1.5 Vývoj procesního práva v souvislosti s rekodifikací práva hmotného a *de lege ferenda*.

⁶⁵ K možnému opětovnému zavedení pojmu *strana řízení* viz níže.

⁶⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta. In SVOBODA, Karel, ŠÍNOVÁ, Renáta, HAMULÁKOVÁ, Klára a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 57–58.

⁶⁷ Definice obsažená původně ve druhé části tohoto ustanovení je nyní s určitými modifikacemi obsažena v § 6 ZZŘS, viz níže.

definice účastníků řízení aplikovatelné jak na řízení sporná, tak na řízená nesporná. Jestliže se ale zákonodárce zcela správně vrátil k jejich striktnímu rozlišování, bylo možné od jedné z prakticky synonymních dvojic termínů obecně upustit.⁶⁸

Při rozhodování o tom, který ze způsobů označení účastníků sporného řízení má zůstat v českém civilním procesu zachován, však dle našeho názoru nemohly vzniknout jakékoli pochybnosti. Označení účastníků jako *žalobce* a *žalovaného* se na našem území objevovalo již ve středověku, můžeme jej tedy označit za tradiční. Původ těchto termínů spatřujeme v římském právu, kdy byly odvozovány od označení úkonu, jímž se osoby dovolávaly soudní ochrany, jako *actio* – *žaloby*.⁶⁹ V souladu s čl. 36 Listiny má každý právo se domáhat stanoveným postupem ochrany svého ohroženého nebo porušeného práva u nestranného a nezávislého soudu, popř. ve stanovených případech u jiného orgánu. Dle čl. 18 téže právní normy má každý právo obracet se na státní orgány s žádostmi, návrhy a stížnostmi. Jedním ze způsobů realizace tohoto tzv. obecného petičního práva je i právo na žalobu (*ius ad litem*).⁷⁰ Návrh na zahájení sporného řízení je *žalobou* a neměl by nést jiné označení. Naproti tomu v případě nesporného řízení není možné využít termínu žaloba. Toto terminologické odlišení označení základního dispozičního procesního úkonu účastníků přispívá i k celkové diferenciaci obou druhů nalézacího řízení.

Hovoříme-li pak výhradně o návrhu na zahájení sporného řízení jako o žalobě, neshledáváme ani důvodu pro označení účastníků řízení jako navrhovatele a odpůrce. Aplikovatelnost těchto termínů na základě ustanovení § 90 OSŘ, jež byla na základě právní úpravy účinné do 31. 12. 2000 v omezené míře možná a rovněž nezbytná, byla vyřešena odpovídajícími změnami zbývajících dvou definic účastníků. Snad jediným argumentem podporujícím zachování dualismu v označení účastníků sporného řízení by mohla být určitá „vžitost“ jejich užití v některých typech řízení. Výše uvedená historická komparace naznačila snahu judikatury o zavedení určitých principů při aplikaci obou dvojic termínů. Např. v řízení o rozvod, jež je bezpochyby řízením sporným, byť s odchylkami, což dokládá i jeho začlenění do ZZŘS, bylo v praxi upřednostňováno označení účast-

⁶⁸ Kombinace označení účastníků jako navrhovatel a odpůrce nicméně existuje nyní v ZZŘS, k tomu viz níže.

⁶⁹ Viz VÁŽNÝ, Jan. *Římský proces civilní*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1935, s. 10–11. Srov. též KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 119. K tomu dále Sommer: „*Procesní strany (partes, adversarii) jsou dvě, strana žalující a strana žalovaná. Terminologie tato vychází z novějšího pojetí žaloby jako jednostranného úkonu toho, kdo své právo uplatňuje (žalobce), proti tomu, kdo právo jeho porušuje (žalovaný)*.“ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. I. díl. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 116–117.

⁷⁰ Viz STAVINOHOVÁ, HLAVSA: *Civilní proces...*, s. 262.